

بازنمایی نافرمانی از قدرت الهی و نتایج انسان‌شناختی آن در فاوست گوته و اسطوره پرومتهوس

۱. ناسرین فخر*: استادیار، گروه زبان و ادبیات انگلیسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کوثر بجنورد، بجنورد، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: Dr_fakhr09@yahoo.com

چکیده

نافرمانی از قدرت الهی از مفاهیم بنیادین در اسطوره‌ها و متون ادبی است که نقشی تعیین‌کننده در تکوین هویت، خودآگاهی و سرنوشت انسان دارد. این مفهوم، فراتر از یک کنش اخلاقی یا الهیاتی، واجد ابعاد انسان‌شناختی عمیقی است که بازتاب‌دهنده نسبت انسان با امر متعالی، اختیار و مسئولیت فردی است. اسطوره پرومتهوس در یونان باستان و اثر «فاوست» از گوته، هر یک در بسترهای فکری و تاریخی متفاوت، نمونه‌هایی از بازنمایی نافرمانی در برابر قدرت الهی هستند. با وجود پژوهش‌های متعدد درباره این دو متن، بررسی تطبیقی آن‌ها با تمرکز بر نتایج انسان‌شناختی نافرمانی، کمتر مورد توجه قرار گرفته؛ از این رو ضرورت پژوهش حاضر در پر کردن این خلاء علمی و ارائه خوانشی میان‌رشته‌ای احساس می‌شود. پرسش اصلی پژوهش آن است که نافرمانی از قدرت الهی در اسطوره پرومتهوس و «فاوست» چگونه بازنمایی شده و این نافرمانی چه نتایج انسان‌شناختی در هر یک از این دو اثر به همراه دارد. پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی و رویکرد تطبیقی، و با تکیه بر تحلیل متنی و مفهومی، به بررسی ساختار قدرت الهی، گونه‌های نافرمانی و پیامدهای آن می‌پردازد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که نافرمانی در اسطوره پرومتهوس عمدتاً ماهیتی اسطوره‌ای دارد و به تولد انسان خودآگاه و مسئول می‌انجامد، هر چند این فرایند با رنج و مجازات همراه است. در مقابل، نافرمانی فاوست بازتاب‌دهنده بحران انسان مدرن و عطش نامحدود برای معرفت است که پیامدهایی چون خودبیگانگی، رنج وجودی و جست‌وجوی معنا را در پی دارد. با این حال، در هر دو اثر، نافرمانی نه به عنوان کنشی صرفاً منفی، بلکه به مثابه عاملی در شکل‌گیری انسان تاریخی و خودآگاه قابل‌تفسیر است. این پژوهش نشان می‌دهد که نافرمانی از قدرت الهی، علی‌رغم تفاوت‌های بافتی، یکی از مولفه‌های بنیادین انسان بودن در سنت اسطوره‌ای و ادبی محسوب می‌شود.

کلیدواژه‌گان: نافرمانی از قدرت الهی، انسان‌شناسی ادبی، پرومتهوس، فاوست، ادبیات تطبیقی

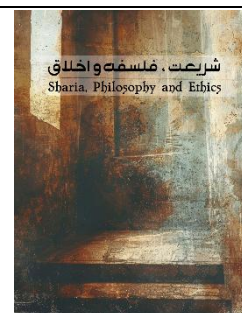
شبهه استناددهی: فخر، ناسرین. (۱۴۰۴). بازنمایی نافرمانی از قدرت الهی و نتایج انسان‌شناختی آن در فاوست گوته و اسطوره پرومتهوس. *شریعت، فلسفه و اخلاق*، ۳(۳)، ۱۸-۱.

تاریخ ارسال: ۱۰ مرداد ۱۴۰۴

تاریخ بازنگری: ۴ آبان ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۲ آبان ۱۴۰۴

تاریخ چاپ: ۱ آذر ۱۴۰۴

© ۱۴۰۴ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

Representation of Disobedience to Divine Authority and Its Anthropological Consequences in Goethe's Faust and the Myth of Prometheus

I. Asrin Fakhr*: Assistant Professor, Department of English Language and Literature, Faculty of Humanities, Kowsar University of Bojnourd, Bojnourd, Iran

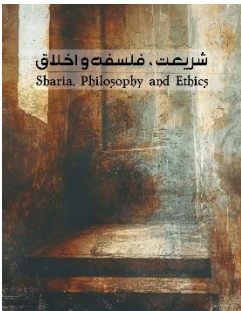
*Corresponding Author's Email: Dr_fakhr09@yahoo.com

Abstract

Disobedience toward divine authority constitutes one of the fundamental concepts in myths and literary texts, playing a decisive role in the formation of human identity, self-awareness, and destiny. Beyond a merely moral or theological act, this concept possesses profound anthropological dimensions that reflect the relationship between human beings and transcendence, free will, and individual responsibility. The myth of Prometheus in ancient Greece and Johann Wolfgang von Goethe's Faust, each situated within distinct intellectual and historical contexts, represent significant portrayals of resistance against divine authority. Despite numerous studies addressing these two texts individually, comparative analyses focusing specifically on the anthropological consequences of disobedience have received limited scholarly attention; therefore, the present study aims to fill this scientific gap and provide an interdisciplinary interpretation. The central research question examines how disobedience toward divine authority is represented in the myth of Prometheus and Goethe's Faust, and what anthropological outcomes emerge from this disobedience in each work. Employing a descriptive-analytical method and a comparative approach grounded in textual and conceptual analysis, the study investigates the structure of divine authority, types of disobedience, and their consequences. The findings indicate that disobedience in the Prometheus myth primarily possesses a mythological character, culminating in the emergence of a self-aware and responsible human being, although this process is accompanied by suffering and punishment. In contrast, Faust's disobedience reflects the crisis of modern humanity and an unlimited thirst for knowledge, resulting in consequences such as alienation, existential suffering, and an ongoing search for meaning. Nevertheless, in both works, disobedience is interpreted not merely as a negative act but as a formative force in the development of the historical and self-conscious human subject. The study demonstrates that disobedience toward divine authority, despite contextual differences, constitutes one of the fundamental components of human existence within mythological and literary traditions.

Keywords: *Disobedience to divine authority, literary anthropology, Prometheus, Faust, comparative literature*

How to cite: Fakhr, A. (2025). Representation of Disobedience to Divine Authority and Its Anthropological Consequences in Goethe's Faust and the Myth of Prometheus. *Sharia, Philosophy and Ethics*, 3(3), 1-18.

Submit Date: 01 August 2025

Revise Date: 26 October 2025

Accept Date: 03 November 2025

Publish Date: 22 November 2025

© 2025 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Extended Abstract

Disobedience toward divine authority has long occupied a central position within mythological, philosophical, and literary traditions, functioning not merely as a moral deviation but as a constitutive moment in the emergence of human selfhood, responsibility, and historical consciousness. The present study approaches this theme through a comparative literary–anthropological analysis of the myth of Prometheus and Johann Wolfgang von Goethe’s *Faust*, examining how acts of defiance against transcendent power become mechanisms through which humanity negotiates freedom, knowledge, and existential meaning. Divine authority, across religious and philosophical systems, represents a transcendent structure regulating cosmic order and human conduct, and disobedience therefore signifies the crossing of ontological boundaries rather than simple rebellion. Literary anthropology interprets such transgression as an essential process through which human beings move from passive existence toward reflective agency. Previous scholarship has examined Prometheus primarily within mythological frameworks emphasizing cultural origins, while *Faust* has been widely interpreted as an emblem of modern intellectual crisis; however, systematic comparison focused on anthropological consequences remains limited. The study thus situates disobedience as a dynamic interaction between transcendence and autonomy, arguing that both narratives depict humanity’s struggle to redefine its relationship with ultimate authority. The philosophical and literary significance of *Faust* has been extensively discussed in modern scholarship, where Goethe’s dramatic work is understood as portraying the restless modern subject driven by an insatiable desire for knowledge and experience (1). Building upon this foundation, the research asks how disobedience is represented structurally and symbolically in each text and how these representations illuminate the transformation of human identity from mythic consciousness to modern self-awareness.

The methodological framework of the research is descriptive–analytical and comparative, relying on close textual reading and conceptual interpretation rather than empirical analysis. The study first reconstructs the structure of divine authority within each narrative world, then classifies the forms of disobedience enacted by Prometheus and Faust, and finally evaluates their anthropological outcomes. Intellectual history provides an essential interpretive context, particularly through philosophical reflections on modernity and myth. Scholars such as Blumenberg interpret the modern subject as emerging through confrontation with inherited metaphysical limits, emphasizing how myth and modern philosophy articulate humanity’s struggle to legitimize its autonomy (2, 3). Likewise, Ricoeur’s hermeneutic analysis frames symbolic narratives as mediators between existential experience and meaning, enabling literary texts to function as interpretive laboratories for understanding human responsibility (4, 5). Within this framework, disobedience is not treated as an ethical anomaly but as a transformative act revealing the evolution of human self-interpretation. Nietzsche’s philosophical reflections further deepen the analytical lens by interpreting rebellion against divine or moral authority as an expression of existential striving and the will to overcome limitation (6-10). The research therefore integrates mythological, existential, and hermeneutic perspectives to construct a coherent comparative model capable of linking ancient myth with modern literary consciousness.

Within the myth of Prometheus, disobedience appears in its most archetypal form, embedded in a cosmos governed by hierarchical divine power. Greek mythology portrays the gods not only as transcendent beings but as forces actively shaping human destiny, and Zeus represents an absolute authority safeguarding cosmic order. Prometheus occupies an intermediary position between divine and human realms, enabling him to perceive humanity’s vulnerability and potential simultaneously. His theft of fire constitutes an act of conscious transgression, motivated not by personal ambition but by ethical responsibility toward humankind. Mythological theorists such as Eliade interpret such acts as foundational moments in cultural genesis, where myth narrates humanity’s transition from primordial dependence to conscious participation in history (11, 12).

Cassirer similarly understands myth as a symbolic system through which human consciousness gradually constructs meaning and culture (13, 14). From a psychological perspective, Jung's theory of archetypes illuminates Prometheus as a recurring symbolic figure representing the heroic mediator who brings knowledge and transformation to humanity (15-17). The anthropological consequence of Promethean disobedience lies therefore in the birth of self-aware humanity: fire symbolizes not merely technological advancement but consciousness itself. Punishment becomes inseparable from enlightenment, suggesting that suffering constitutes the price of autonomy. Through Prometheus, myth articulates a paradox: human progress originates precisely in the violation of imposed limits.

In contrast, Goethe's *Faust* reconfigures disobedience within the existential horizon of modernity, where divine authority no longer appears as an unchallengeable cosmic law but as a dialogical and interpretive presence. Faust embodies the modern intellectual who has mastered institutional knowledge yet experiences profound existential dissatisfaction. His rebellion emerges from epistemological exhaustion rather than altruistic sacrifice, reflecting the crisis of meaning characteristic of modern consciousness. Existential philosophy clarifies this condition: Heidegger's analysis of human existence emphasizes the individual's confrontation with finitude and authenticity (18), while Sartre's existentialism portrays freedom as an unavoidable burden demanding self-creation through choice (19, 20). Faust's pact with Mephistopheles symbolizes the decision to abandon passive knowledge in favor of lived experience, even at the risk of moral and spiritual destruction. Unlike Prometheus, whose act benefits humanity collectively, Faust's disobedience is radically individual, motivated by an insatiable desire to experience totality. Anthropologically, this transformation signals the emergence of the modern subject as a being defined not by divine order but by perpetual becoming. Alienation, existential suffering, and relentless searching become defining conditions of modern humanity, yet these experiences simultaneously open the possibility of self-transformation.

A comparative analysis of the two narratives reveals both profound differences and structural convergences. Prometheus acts within a mythic universe governed by immutable divine hierarchy, whereas Faust operates within a modern framework characterized by interpretive ambiguity and existential freedom. The motivation behind disobedience shifts from collective ethical responsibility to individual self-realization, reflecting historical transformation from mythic culture to modern subjectivity. Nevertheless, both figures accept responsibility for their choices and willingly endure suffering as the consequence of autonomy. Nietzschean philosophy illuminates this convergence by interpreting both characters as manifestations of the will to transcend limitation, where suffering functions as a necessary stage in human self-overcoming (8, 10). In Prometheus, divine punishment reinforces cosmic boundaries while paradoxically enabling human civilization; in *Faust*, suffering becomes pedagogical and transformative rather than purely punitive. The two narratives thus represent complementary anthropological models: Prometheus inaugurates humanity's historical consciousness, whereas Faust dramatizes humanity's modern existential crisis. Together they demonstrate that disobedience operates as a generative force through which humanity continuously reconstructs identity, meaning, and moral responsibility across changing intellectual epochs.

The anthropological implications emerging from this comparative study indicate that disobedience toward divine authority constitutes a fundamental condition of human existence rather than an exceptional deviation. Both Prometheus and Faust illustrate that human beings become fully human only through confronting limits, assuming responsibility, and accepting the consequences of freedom. Disobedience initiates the transition from dependence to self-awareness, from obedience to ethical agency, and from inherited meaning to existential creation. Myth and modern literature therefore converge in presenting humanity as a being defined by choice, risk, and transformation. The comparative reading demonstrates that the evolution from mythic rebellion to modern existential striving reflects broader shifts in humanity's understanding of transcendence, knowledge, and selfhood. Ultimately, the study suggests that human identity is forged not through conformity but through

courageous engagement with uncertainty, suffering, and responsibility, revealing disobedience as an enduring anthropological principle shaping the historical development of human consciousness.

قدرت الهی مفهومی است که در بسیاری از فلسفه‌های دینی و اخلاقی به‌طور گسترده‌ای بررسی شده است. این قدرت به‌عنوان نیروی متعالی، ماورایی و فراسوی انسان‌ها در نظر گرفته می‌شود که تمام موجودات و پدیده‌ها را آفریده، هدایت می‌کند و بر آن‌ها نظارت دارد. این نیرو در عین بی‌کرانگی، می‌تواند بر تمام جنبه‌های مختلف حیات انسان‌ها و جهان حاکم باشد و نافرمانی به هر کنش یا انتخابی اطلاق می‌شود که انسان از حد یا دستور قدرت الهی عبور کند.

مسئله نافرمانی از قدرت الهی از مفاهیم بنیادین در اسطوره‌ها و ادبیات است که از یک سو کنشی اخلاقی و الهیاتی و از سوی دیگر پدیده‌ای انسان‌شناختی به شمار می‌آید. اگر با رویکرد انسان‌شناسی ادبی به آن بنگریم، این نافرمانی، با شکل‌گیری خودآگاهی و مسئولیت انسانی پیوند دارد و بازتاب‌دهنده تلاش و میل بشر برای عبور از محدودیت‌ها است. اهمیت بررسی این موضوع در آثار ادبی و اسطوره‌ای مدرن و کهن از آن جهت است که می‌تواند تبیین‌کننده نقش تخطی و نافرمانی در شکل‌گیری انسان امروزی باشد.

اگرچه مقصود از قدرت الهی در پرومئوس، یک نظام چندخدایی اساطیری و در فاوست یک ساختار مسیحی مدرن است اما در نهایت منظور، نافرمانی انسان از یک قدرت مطلق است و هر دو اثر به لحاظ سرپیچی از این قدرت، اشتراک‌های زیادی دارند. با وجود پژوهش‌های متعدد درباره اسطوره پرومئوس و اثر فاوست گوته، کمتر مطالعه‌ای به بررسی تطبیقی این دو متن با تمرکز بر پیامدهای انسان‌شناختی نافرمانی از قدرت الهی پرداخته است. اغلب مطالعات موجود، نافرمانی را صرفاً به عنوان تخطی اخلاقی، اعتراض اجتماعی یا نماد آزادی تفسیر کرده‌اند و نتایج انسان‌شناختی آن را به طور سیستماتیک واکاوی نکرده‌اند. از این رو، پژوهش حاضر با هدف پر کردن این خلاء و ارائه خوانشی میان‌رشته‌ای صورت گرفته است.

پرسش اصلی پژوهش این است: «نافرمانی از قدرت الهی در اسطوره پرومئوس و اثر فاوست گوته چگونه بازنمایی شده و پیامدهای انسان‌شناختی آن در هر یک از این دو متن چیست؟» فرض پژوهش آن است که نافرمانی، علی‌رغم تفاوت‌های تاریخی و ساختاری، نقشی سازنده در شکل‌گیری انسان خودآگاه و مسئول، رشد و تکامل او دارد.

روش پژوهش تحلیلی-توصیفی و تطبیقی است و با تکیه بر تحلیل مفهومی و متنی، ابعاد نافرمانی، ماهیت قدرت الهی و پیامدهای آن در دو متن مورد بررسی قرار می‌گیرد. در بخش پیشینه، پژوهش‌های مرتبط با پرومئوس و فاوست و مطالعات تطبیقی موجود مرور شده و خلاءهای پژوهشی مشخص می‌شود. نوآوری پژوهش در تمرکز بر نتایج انسان‌شناختی نافرمانی و مقایسه تطبیقی دو متن از منظر انسان‌شناسی ادبی است، که تاکنون به صورت منسجم بررسی نشده بود.

پیشینه پژوهش

اسطوره پرومئوس یکی از محوری‌ترین نمادهای نافرمانی در سنت یونان باستان است که طیفی از تحلیل‌ها را در مطالعات اسطوره‌شناسی، فلسفی و انسان‌شناختی به خود اختصاص داده است. محققانی چون ایلیاده (۱۹۵۹) و کاسیرر (۱۹۵۵) نافرمانی پرومئوس را نمادی از تقابل انسان با قدرت مطلق خدایان، و آغاز نافرمانی انسان تحلیل کرده‌اند. از دیدگاه اسطوره‌شناختی، پرومئوس نه تنها نماد نافرمانی بلکه واسطه‌ای است برای انتقال آگاهی متعاقب این نافرمانی، و رنج و مجازاتی که متحمل می‌شود، بازتاب‌دهنده بهای این آگاهی است.

مطالعات معاصر محدودی نیز به وجه انسان‌شناختی نافرمانی پرومتهوس پرداخته‌اند و آن را نمونه‌ای از خلق انسان خودآگاه و مسئول تلقی کرده‌اند. با این حال، بسیاری از این پژوهش‌ها به بررسی صرف نمادها و کنش‌های اسطوره‌ای محدود شده‌اند و ابعاد انسان‌شناختی و پیامدهای معرفتی و فرهنگی نافرمانی، به‌ویژه در مقایسه با آثار مدرن، کمتر مورد تحلیل قرار گرفته است.

اثر فاوست گوته (1) به عنوان یکی از مهم‌ترین متون ادبی جهان، همواره موضوع تحلیل‌های فلسفی، آگزیستانسیالیستی و انسان‌شناختی بوده است. پژوهشگران مانند بلومبرگ (۱۹۸۳) و ریکور (۱۹۷۰) فاوست را تجلی بحران انسان مدرن دانسته‌اند؛ انسانی که بخاطر عطش دانش و فراتر رفتن از حدود معرفتی، ممکن است وارد مسیر نافرمانی از نظم الهی شود (5-2).

مکتب آگزیستانسیالیسم بر آزادی فرد، مسئولیت انتخاب، و بحران معنا تأکید دارد. فاوست، با وجود آگاهی از پیامدها، دست به انتخابی می‌زند که او را از مسیر نجات خارج می‌کند. پرومتهوس هم با علم به خشم زئوس، آتش را به انسان‌ها می‌دهد. هر دو، به سبک آگزیستانسیالیستی، بار مسئولیت تصمیم خویش را به دوش می‌کشند.

در پژوهش‌های نیچه (۱۹۶۸) نیز نافرمانی فاوست نه صرفاً کنشی اخلاقی بلکه پدیده‌ای وجودی و معرفتی تفسیر شده است که پیامدهایی چون رنج، از خودبیگانگی و جست‌وجوی بی‌پایان معنا را در پی دارد. برخی پژوهش‌ها نیز به جنبه‌های الهیاتی و اخلاقی نافرمانی در فاوست پرداخته‌اند، اما مقایسه نظام‌مند پیامدهای انسان‌شناختی آن با نمونه‌های اسطوره‌ای همچون پرومتهوس، تاکنون مورد توجه قرار نگرفته است (10-6).

مطالعات تطبیقی در حوزه نافرمانی از قدرت الهی معمولاً "به بررسی کنش‌های مشابه در ادبیات و اسطوره‌ها پرداخته‌اند، اما تمرکز ویژه بر پیامدهای انسان‌شناختی نافرمانی در دو متن با بفت تاریخی و فلسفی متفاوت، کمبود پژوهشی محسوب می‌شود. اغلب پژوهش‌ها بر جنبه‌های اخلاقی، اجتماعی یا معرفتی نافرمانی تأکید داشته‌اند و کمتر به نقش آن در شکل‌دهی انسان خودآگاه و مسئول پرداخته‌اند.

بنابراین، پژوهش حاضر با تمرکز بر جنبه انسان‌شناختی و تطبیقی نافرمانی، نوآوری خود را در بررسی پیامدهای انسانی نافرمانی در دو متن کلاسیک با رویکرد تحلیلی-تطبیقی نشان می‌دهد. این تمرکز، ضمن پر کردن خلاء علمی موجود، امکان ارائه خوانشی تازه و میان‌رشته‌ای از نافرمانی در اسطوره و ادبیات مدرن را فراهم می‌آورد.

چارچوب نظری

در اساطیر یونان باستان، خدایان نه تنها موجوداتی فوق‌العاده و قدرتمند بودند، بلکه به شدت درگیر دنیا و سرنوشت انسان‌ها می‌شدند. این خدایان بیشتر ویژگی‌های انسانی مانند غرور، عشق، نفرت، دشمنی و انتقام‌جویی داشتند. به همین دلیل، قدرت الهی در این دیدگاه، در پیگیری و تحقق اهداف شخصی، قومی یا حتی معنوی و اخلاقی به صورت پیچیده‌ای ظاهر می‌شد.

قدرت خدایان در اسطوره و ادبیات، نهادی فراتر از انسان است که قواعد و محدودیت‌های رفتار بشری را تعیین می‌کند. این قدرت ویژگی‌هایی چون مطلق بودن، عدالت و توان انتقام دارد، اما بازنمایی آن در اسطوره و ادبیات مدرن متفاوت است. در اسطوره پرومتهوس، قدرت الهی-منظور زئوس است- مطلق، انتقام‌جو و مجازات‌گر است و نافرمانی از آن با رنج شدید و بی‌پایان همراه می‌شود. این بازنمایی نشان‌دهنده تسلط کامل الهی بر نظم کیهانی و محدودیت انسان است. در فاوست گوته، قدرت الهی گفت‌وگو محور و تأویلی است و محدودیت‌ها، اخلاقی و معنایی‌اند. نافرمانی در این متن، اگرچه همراه با رنج و مجازات است اما فرصت تجربه و اصلاح را نیز فراهم می‌آورد. تحلیل قدرت الهی در هر دو متن مبنایی برای فهم نوع نافرمانی و پیامدهای آن فراهم می‌کند.

چارچوب نظری پژوهش بر پایه آثار و نظریه‌های معتبر شکل گرفته است. در پرتو تحلیل‌های نیچه (۱۹۶۸) اشتراکات زیادی بین دو اثر در واکاوی نافرمانی و تاثیر آن در رشد انسانی به چشم می‌خورد که این پژوهش به آنها خواهد پرداخت. در این پژوهش، نافرمانی به عنوان یکی از عوامل شکل‌گیری خودآگاهی، خودشناسی و مسئولیت تحلیل می‌شود. نافرمانی صرفاً یک تخطی ساده نیست، بلکه نقطه‌ای تعیین‌کننده در تکوین هویت انسان است. آگاهی و دانشی که انسان در این نقطه و بعد از آن کسب می‌کند، به شکل‌گیری هویت او کمک می‌کند.

پیامدهای نافرمانی در دو متن ابعاد انسان‌شناختی متفاوتی دارند. در پرومتئوس، نافرمانی به تولد انسان خودآگاه و مسئول می‌انجامد، هر چند با رنج و مجازات همراه است. این فرآیند، همراه با یک تناقض جالب، نقش نافرمانی در شکل‌گیری آگاهی انسانی را برجسته می‌کند.

در فاوست، نافرمانی بازتاب بحران انسان مدرن و عطش نامحدود او برای معرفت و دانش است و پیامدهایی چون از خودبیگانگی، رنج وجودی و جست‌وجوی بی‌پایان معنا را به همراه دارد؛ با این حال امکان رشد، رستگاری و تحول نیز وجود دارد.

این تحلیل نشان می‌دهد که نافرمانی، علی‌رغم تفاوت‌های تاریخی و بافتی، نقشی سازنده و تعیین‌کننده‌ای در شکل‌دهی انسان خودآگاه و مسئول دارد.

ایلیاده (۱۹۵۹) و کاسیرر (۱۹۵۵) نافرمانی پرومتئوس را به عنوان عاملی تعیین‌کننده در انتقال آگاهی و شکل‌گیری فرهنگ انسانی تحلیل کرده‌اند. این نظریه‌ها نشان می‌دهند که سرپیچی پرومتئوس از قدرت مطلق، صرفاً یک تخطی ساده از فرمان الهی نیست، بلکه عاملی اساسی در تولد انسان خودآگاه و مسئول محسوب می‌شود. از سوی دیگر، بلومبرگ (۱۹۸۳) و ریکور (۱۹۷۰) در تحلیل اثر فاوست، بحران انسان مدرن و اشتیاق و میل سیری‌ناپذیر او برای دانش را بررسی کرده‌اند و پیامدهای وجودی نافرمانی را برجسته ساخته‌اند. بر اساس این دیدگاه‌ها، نافرمانی در فاوست با رنج، از خودبیگانگی و جست‌وجوی معنا همراه است، اما امکان رشد، خودآگاهی و تحول را نیز فراهم می‌آورد (2, 3, 11-14).

با اتکا به این نظریه‌ها، چارچوب نظری پژوهش، مبنای تحلیل تطبیقی و استخراج پیامدهای انسان‌شناختی نافرمانی را در دو متن فراهم می‌کند. این منابع نشان می‌دهند که نافرمانی، علی‌رغم تفاوت‌های تاریخی و بافتی، در هر دو متن نقش سازنده و تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری انسان خودآگاه و مسئول ایفا می‌کند و امکان بررسی همزمان وجه اسطوره‌ای و مدرن نافرمانی را فراهم می‌آورد.

بازنمایی نافرمانی در اسطوره پرومتئوس

اسطوره‌ها نه تنها توضیح‌دهنده‌ی هستی بودند، بلکه آموزگار زندگی نیز محسوب می‌شدند. آن‌ها ارزش‌ها، راه و رسم زندگی، هنجارهای اخلاقی، جایگاه زن و مرد، رابطه‌ی انسان با طبیعت، با خدا، با مرگ و زندگی را تعیین می‌کردند. در این معنا، اسطوره‌ها اولین «نظام‌های فرهنگی» و «روایت‌های بزرگ» بشر بوده‌اند. «از طریق اسطوره، انسان نسبت خود را با امر قدسی و جایگاه خویش در جهان بازمی‌شناسد» (12).

یکی از ارزشمندترین نگاه‌ها به اسطوره، از دل روان‌شناسی تحلیلی یونگ (15-17) سر برآورد. یونگ معتقد بود که اسطوره‌ها بازتاب ساختارهای روانی مشترک بین همه انسان‌ها هستند—کهن‌الگوها. این کهن‌الگوها همان الگوهای بنیادینی هستند که در ناخودآگاه جمعی بشر لانه کرده‌اند: قهرمان، سایه، مادر، کودک، معلم درون، مرگ و تولد دوباره.

جایگاه پرومتئوس در نظام قدرت المپی

در این اسطوره یونانی، پرومتئوس به عنوان یکی از تیتان‌ها در ساختار قدرت المپی جایگاهی دوگانه دارد؛ از یک سو به خاندان خدایان تعلق دارد و از سوی دیگر پیوندی عمیق با انسان برقرار می‌کند. این موقعیت میانجی‌گرانه، زمینه ساز کنش نافرمانانه او در برابر زئوس می‌شود. زئوس به مثابه قدرت مطلق الهی، نظم کیهانی و سلسله مراتب قدرت را تثبیت می‌کند و هر گونه تخطی از این نظم را تهدیدی علیه اقتدار خود می‌داند. در این

چارچوب، پرومتئوس نه صرفاً "یک شورشی، بلکه یک کنشگر است که محدودیت‌های تحمیل شده از سوی قدرت المپی را به چالش می‌کشد. جایگاه او نشان‌دهنده تقابل میان اقتدار مطلق خدایان و اراده‌ای است که در پی گسترش امکان‌های انسانی است.

او در مقایسه با دیگر تایتان‌ها که معمولاً به دنبال قدرت و تسلط بر جهان بودند، بیشتر به عنوان یک موجود اهل فکر و آگاه مطرح می‌شود. نام او از واژه یونانی «پریمیثیس» گرفته شده که به معنای «پیش‌بین» است و همین ویژگی کلیدی نشان‌دهنده نحوه تفکر و رفتار اوست. پرومتئوس نه تنها قدرت پیش‌بینی آینده را دارد، بلکه از آن برای بهبود وضعیت بشر استفاده می‌کند.

از پرومتئوس در اسطوره‌ها به عنوان یک موجود هوشمند، منطقی، دارای تفکر بلندمدت و آینده‌نگری برای بشر یاد می‌شود. از این رو، او در بسیاری از تحلیل‌های فلسفی به عنوان یک نمونه از «انسان آگاه» که قصد دارد دنیای خود را با آگاهی و خرد بشری شکل دهد، شناخته می‌شود. پرومتئوس با درک این مسئله که انسان‌ها بدون آگاهی قادر به رشد و پیشرفت نیستند، به این نتیجه می‌رسد که تنها با دادن آتش، این امکان را به انسان‌ها خواهد داد که از محدودیت‌ها فراتر رفته و مسیر جدیدی را در دنیای خود ایجاد کنند.

دزدیدن آتش توسط پرومتئوس نه تنها یک عمل «غیرمجاز» در مقابل خدایان است، بلکه به طور عمیق به عنوان یک عمل فلسفی و اخلاقی بررسی می‌شود. در اینجا، پرومتئوس نه تنها دست به سرکشی در برابر قدرت الهی می‌زند، بلکه در پی چیزی بسیار بزرگ‌تر از این سرکشی است؛ او می‌خواهد آگاهی و خرد را به بشریت بدهد.

مهم‌ترین دلیل برای دزدیدن آتش از دیدگاه پرومتئوس، کمک به انسان است. در اسطوره‌های یونانی، آتش نماد روشنی، زندگی و آگاهی است. در حقیقت، آتش نه تنها یک عنصر فیزیکی است، بلکه به عنوان یک عنصر نمادین به آگاهی، رشد، و توانایی انسان برای ایجاد تغییرات در دنیای خود اشاره دارد. بدون آتش، انسان‌ها در تاریکی، سرما و نادانی باقی می‌مانند. پرومتئوس، درک می‌کند که بدون آتش، انسان نمی‌تواند فراتر از محدودیت‌های فیزیکی و عقلانی‌اش حرکت کند. او معتقد است که تنها راه نجات بشر، دادن آگاهی به آن‌ها و امکان رشد و یادگیری است. بنابراین، عمل او در دزدیدن آتش، یک عمل انسان‌دوستانه و در راستای کمک به بشریت برای رهایی از جهل و رسیدن به استقلال و آگاهی است. پرومتئوس برخلاف بسیاری از موجودات اساطیری که تنها به فکر منافع خود هستند، دارای احساس مسئولیت اخلاقی و همدلی با انسان‌ها است. او نسبت به بشریت دلسوز است و می‌داند که اگر آتش را به آن‌ها ندهد، انسان‌ها نمی‌توانند به بقای خود ادامه دهند و در ناآگاهی و رنج باقی می‌مانند. در نظر پرومتئوس، دادن آتش نه فقط یک عمل فیزیکی، بلکه نوعی وظیفه اخلاقی است که به واسطه آن، انسان‌ها می‌توانند به درجه‌ای از آگاهی برسند که به آن‌ها اجازه می‌دهد به طور مستقل و با آگاهی کامل زندگی کنند.

پرومتئوس این کار را از روی تصمیمی آگاهانه و خردمندانه انجام می‌دهد، نه از سر شور و هیجان یا احساسات لحظه‌ای. او به طور عمیق به پیامدهای تصمیم خود آگاه است و می‌داند که اقدامش ممکن است عواقب سختی برای خودش داشته باشد. با این حال، این تصمیم نتیجه یک تحلیل دقیق از وضعیت بشریت و اهمیت آگاهی و استقلال از نظر اوست. در حقیقت، او خود را فدای انسان‌ها می‌کند تا به آن‌ها راهی برای دستیابی به نور، زندگی بهتر، و آزادی بدهد، در واقع زندگی اصیل، دقیقاً از دل همین انتخاب‌های پرهزینه می‌گذرد.

پیامدهای انسان‌شناختی نافرمانی پرومتئوس

کنش نافرمانی پرومتئوس با ربودن آتش از خدایان و اهدای آن به انسان محقق می‌شود؛ کنشی که از منظر اسطوره‌ای واجد دلالت‌های نمادین گسترده‌ای است. آتش نه تنها ابزار بقا، بلکه نماد آگاهی، خرد، فن و تمدن است. با این کنش، پرومتئوس انسان را از وضعیت انفعالی و وابستگی خارج می‌کند و به عنوان کنشی انسان‌محور و تاریخ‌ساز قابل تفسیر است، تاریخی که با آگاهی، مسئولیت و امکان پیشرفت تعریف می‌شود.

پیامدهای نافرمانی پرومتهوس در سطحی فراتر از مجازات شخصی او قابل تحلیل است. زئوس پرومتهوس را به مجازاتی ابدی محکوم می‌کند و این رنج، زمینه‌ای برای آگاهی و رشد تلقی می‌شود. نافرمانی پرومتهوس، به تولد دوباره انسانی خودآگاه و مسئول می‌انجامد. در این چارچوب، رنج پرومتهوس نشانه شکست نیست بلکه تاییدی بر نقش نافرمانی در شکل‌گیری هویت انسانی است؛ در واقع با نگاهی گسترده‌تر در یک قاب بزرگتر، تمام این کنش‌ها در راستای رشد است. اسطوره پرومتهوس نشان می‌دهد که انسان بودن با پذیرش رنج، مسئولیت و پیامدهای کنش‌هایش پیوند خورده است و نافرمانی از قدرت خدایان، علی‌رغم پیامدهای دردناک، به عنوان یکی از بنیادهای خودآگاهی و رشد انسانی قابل تفسیر است. پرومتهوس نماد انسان‌هایی است که در تاریخ ظهور کرده‌اند و در جهت تحقق خود و به طور کلی تر انسان و ساختن دنیای جدید حرکت کرده‌اند. این انسان‌ها گاهی از مرزها عبور می‌کنند و به دنبال شکستن قوانین هستند و این به معنی پایان آنها نیست. در شخصیت پرومتهوس نمودی از این نوع انسان‌ها دیده می‌شود که برای تغییر جهان و تحقق آرزوهای بزرگتر، حاضرند هر هزینه‌ای پردازند. این نوع افراد، به‌ویژه کسانی که اراده به قدرت دارند، کسانی هستند که از رنج و چالش‌های عظیم برای خلق آینده‌ای جدید نمی‌هراسند.

بازنمایی نافرمانی در فاوست گونه

فاوست نماینده انسان مدرن ناآرام است؛ انسانی که دانش رسمی و دستاوردهای علمی موجود را برای پاسخ‌گویی به پرسش‌های خود ناکافی می‌یابد. بحران فاوست نه صرفاً "اخلاقی، بلکه وجودی و معرفتی است و از شکاف میان خواست نامحدود انسان و محدودیت‌های طبیعی سرچشمه می‌گیرد. در این معنا، فاوست با این نافرمانی، در نقطه‌ای ایستاده است که امکانی برای کشف معنا و تجربه همه زوایای زندگی فراهم می‌شود. او از طریق این چالش‌ها، از نگاه سطحی به رابطه انسان و امر متعالی، گذر می‌کند.

فاوست و بحران انسان مدرن

فاوست، در شاهکار ادبی یوهان ولفگانگ فون گوته، نه صرفاً یک شخصیت نمایشی، بلکه پیکره‌ی کامل «انسان جست‌وجوگر» است؛ انسانی که در آستانه‌ی دگرگونی عظیم جهان از سنت به مدرنیته، گرفتار تناقض‌های هستی‌شناختی می‌شود. او فردیست در اوج آگاهی و در عمق پریشانی. فاوست نماینده‌ی انسانی‌ست که در پی دست‌یافتن به حقیقت نهایی است؛ اما نه آن حقیقتی که در نظام‌های عقل‌گرایانه پیدا می‌شود، بلکه آن «حقیقت زیسته» که باید لمس شود، تجربه و ساخته شود. عطش او برای دانستن و شناخت، صرفاً علمی یا نظری نیست؛ بلکه جنبه‌ای روان‌شناختی، وجودی و حتی عرفانی دارد. او نمی‌خواهد فقط «بداند»، بلکه می‌خواهد باشد.

در ابتدای اثر، فاوست را در لحظه‌ای تاریک و انفجاری از زندگی می‌بینیم. او همه‌ی شاخه‌های علوم انسانی از فلسفه و الهیات گرفته تا حقوق و پزشکی را مطالعه کرده، اما حس می‌کند هنوز در تاریکی است. دانش، نتوانسته به او نوری ببخشد. از جهان فیزیکی، شناخت دارد؛ اما از جهان درون، از راز حیات، از جایگاه خویش در هستی، تهی است.

این بحران را می‌توان چنین خلاصه کرد: فاوست همه چیز را می‌داند، اما هیچ چیز را نمی‌فهمد؛ او با همه چیز آشناست، اما از همه چیز بیگانه است. اینجا ما با یکی از عمیق‌ترین بحران‌های انسان مدرن روبرو می‌شویم؛ دانایی عقلانی در برابر ناآگاهی وجودی. این دقیقاً همان وضعیتی‌ست که قرن‌ها بعد، فیلسوفان اگزیستانسیالیست نظیر کی‌یرکگور، هایدگر، و سارتر درباره‌اش سخن گفتند (20-18).

فاوست در مرز میان دو نوع هستی گرفتار شده؛ هستی کتابی و هستی واقعی. او عمرش را صرف مطالعه و انباشت اطلاعات کرده، اما زندگی به معنای واقعی را نزیسته است. در جایی، او حتی با تحقیر از کتاب‌هایش رو برمی‌گرداند و می‌گوید:

«ای کلمات، ای نشانه‌های مرده، چرا مرا به سوی نور نمی‌برید؟»

در این لحظه، فاوست به دنبال زیستن تجربه‌هایی است که در کتاب‌ها نمی‌گنجند؛ لمس زیبایی، تجربه‌ی عشق، خطر، شور، غریزه، جنون، رهایی از نظم عقلانی؛ و این خواست زیستن، تبدیل به نیرویی طغیان‌گر می‌شود. او درمی‌یابد که دانایی، بدون تماس با زندگی، نه تنها رهایی‌بخش نیست، بلکه زندان ذهن است. و این لحظه، نقطه‌ی گسست از مسیر آکادمیک، اخلاقی و سنتی است. فاوست از این یأس به جایی می‌رسد که تصمیم می‌گیرد خود را نابود کند. او به دنبال پایان دادن به زندگی است، چون هیچ چیز نتوانسته عطش معنای او را سیراب کند. اما درست در این لحظه‌ی بحرانی، صدای سرود عید پاک از بیرون به گوش می‌رسد و یادآور ایمان، سنت و گذشته‌ی معصومانه می‌شود. فاوست درنگ می‌کند. اما این درنگ، او را از این تصمیم نجات نمی‌دهد؛ تنها او را به مسیر جدیدی می‌فرستد.

اکنون، نیرویی وارد می‌شود: نیرویی بیرونی، یا شاید درونی. صدایی که می‌داند چه چیزی می‌خواهی، و می‌تواند آن را فراهم کند. این نیرو، تجسم وسوسه است؛ وسوسه‌ی دانایی مطلق، تجربه‌ی مطلق، دانستن و زیستن بی‌مرز.

فاوست در نهایت به این وسوسه تن می‌دهد. او می‌داند که این تصمیم چه بهای سنگینی دارد، اما عطش او برای تجربه، برای شکستن مرز، از هر نیروی بازدارنده‌ای قوی‌تر است. در روان‌شناسی یونگی، می‌توان فاوست را نمادی از «ابگو» یا خودآگاه انسان دانست که با سایه‌ی خود، آن بخش سرکوب‌شده، ممنوع، اما زنده‌ی روان مواجه می‌شود. نیرویی که او را وسوسه می‌کند، می‌تواند نماینده‌ی همین سایه باشد؛ بخشی از روان که از قواعد جامعه و وجدان اخلاقی عبور کرده، و به دنبال آزادسازی انرژی‌های سرکوب‌شده است.

تصمیم فاوست برای عبور از مرز، در این تحلیل مذکور، تلاش برای ادغام سایه و ایگو است. او دیگر نمی‌خواهد تنها «انسان نیک، اخلاقی، دانشمند و عقلانی» باشد؛ او می‌خواهد همه‌ی ابعاد خویش را تجربه کند؛ حتی ابعاد تاریک و ممنوعه‌اش را. فاوست تا پیش از تصمیم نهایی، دقیقاً همان انسانی است که در قرون هجده و نوزده میلادی، از جهان قدیم رها شده، اما هنوز به جهان نو نرسیده. نه دل‌بسته‌ی سنت است و نه در علم آرامش یافته است. او بی‌وطن است؛ در جهانی بی‌معنا. از این رو، سرنوشت فاوست، تنها یک تراژدی شخصی نیست، بلکه روایت هستی‌شناختی تمام بشریت معاصر در دوران گذار از سنت به مدرنیته و یافتن نقطه تعادل است.

او انسانی است در وضعیت مرزی؛ نه این جاست، نه آن‌جا؛ نه اهل سنت، نه اهل مدرنیته؛ نه مؤمن، نه ملحد؛ نه دانشمند، نه عارف. تنها چیزی که او را پیش می‌برد، خواستن تجربه‌ی لحظه‌ای است که بتواند بگوید:

«درنگ کن، ای لحظه، تو چه زیبا هستی!» و همین خواست است که او را به سوی معامله‌ای می‌برد که عواقب سنگینی برای او دارد.

پیامدهای انسان‌شناختی نافرمانی فاوست

کنش نافرمانی فاوست در قالب پیمان با مفیستوفلس متجلی می‌شود. بر خلاف نافرمانی پرومئوس که مستقیماً در برابر قدرت خدایان المپ صورت می‌گیرد. نافرمانی فاوست شکلی غیرمستقیم و پیچیده‌تر دارد و از مسیر تجربه، شک و آزمون تحقق می‌یابد. این نافرمانی نه به قصد تخریب، بلکه در پی دستیابی به شناخت، تجربه و تحقق کامل انسان بودن است. در جهان فاوست، نافرمانی به مثابه کنشی وجودی مطرح می‌شود که انسان را در مسیر آزمون، خطا و مواجهه با پیامدهای انتخاب‌هایش قرار می‌دهد. کسی که از دل این مسیر گذشته، حتماً با انسان ابتدای مسیر متفاوت است. از این منظر، پیمان با مفیستوفلس نشانه‌ای از بحران‌های محتمل در مسیر رشد انسان است و تلاشی برای بازتعریف این مسیر و بحران‌هاست.

پیامدهای نافرمانی فاوست در سطحی انسان‌شناختی قابل بررسی است. این نافرمانی، فاوست را با رنج وجودی، از خودبیگانگی و تجربه تضادهای درونی مواجه می‌کند و نشان می‌دهد که عبور از حدود الهی بدون هزینه نیست. با این حال، نافرمانی در فاوست صرفاً "به فروپاشی نمی‌انجامد، بلکه امکان از نو برخاستن، رشد، خودآگاهی و تحول انسانی را نیز فراهم می‌کند. فاوست از خلال تجربه نافرمانی، به درکی عمیق‌تر از محدودیت‌ها،

مسئولیت‌ها و معنای زندگی دست می‌یابد. بدین ترتیب، نافرمانی در فاوست نه کنشی صرفاً منفی، بلکه عاملی سازنده در فرآیند شکل‌گیری انسان مدرن تلقی می‌شود؛ انسانی که هویت خود را در کشاکش میان آزادی، رنج و مسئولیت باز می‌یابد

تحلیل تطبیقی نافرمانی در اسطوره پرومتهوس و فاوست گوته

هر دو داستان درباره نافرمانی از قدرت الهی هستند، اما این نافرمانی‌ها از دو دیدگاه متفاوت و با انگیزه‌های مختلف انجام شده است. فاوست سرپیچی می‌کند تا به حقیقت و تجربه‌های معنوی فراتر از انسان دست یابد و از نیروی تاریک کمک می‌گیرد، در حالی که پرومتهوس سرپیچی می‌کند تا به زعم خود به انسان‌ها کمک کند و شرایط بهتری برای آن‌ها فراهم آورد. سرپیچی فاوست بیشتر بر اساس فردگرایی و جستجوی خودخواهانه است، در حالی که سرپیچی پرومتهوس از دیدگاه خودش، بیشتر از سر فداکاری و مسئولیت‌پذیری اخلاقی نسبت به بشریت است.

تفاوت خاستگاه نافرمانی در اسطوره و ادبیات مدرن

نافرمانی در اسطوره پرومتهوس و فاوست گوته، اگرچه در ظاهر کنشی مشابه در برابر قدرت الهی است، اما از خاستگاه‌های متفاوتی نشئت می‌گیرد. در اسطوره پرومتهوس، نافرمانی در بستر نظم کیهانی و از پیش تثبیت‌شده رخ می‌دهد؛ نظمی که در آن قدرت زئوس، مطلق و تغییرناپذیر است و هر گونه تخلف، تهدیدی علیه ساختار جهان تلقی می‌شود. پرومتهوس آگاهانه و با نگاهی انسان‌دوستانه، این نظم را به چالش می‌کشد. در مقابل، نافرمانی فاوست در بستر بحران انسان مدرن شکل می‌گیرد. قدرت الهی در فاوست، دیگر اقتداری یک‌سویه و مطلق نیست، بلکه در قالب رابطه‌ای گفت‌وگویی و تأویلی ظاهر می‌شود. از این رو، نافرمانی فاوست بیش از آنکه شورشی کیهانی باشد، واکنشی به بحران معنا و محدودیت‌های معرفتی انسان مدرن است و این گریزیست به مقوله اختیار انسان که در نهایت انسان مختار، ولو اینکه انتخاب اشتباهی انجام دهد و مجازات و عواقب آن را ببیند، همچنان در مسیر رشد است.

مقایسه انگیزه‌ها و اهداف نافرمانی

انگیزه نافرمانی در دو متن تفاوتی بنیادین دارد. پرومتهوس نافرمانی می‌کند تا انسان را از وضعیت ناتوانی رهایی بخشد و امکان آگاهی، تمدن و پیشرفت را برای او فراهم آورد. نافرمانی او واجد بعدی ایثارگرانه و جمعی است و هدف آن ارتقای جایگاه انسان است. در مقابل، نافرمانی فاوست، ریشه در عطش فردی برای تجربه، شناخت و تحقق خویشتن و حتی اثبات وجود است. فاوست در پی نجات انسان به معنای عام نیست، بلکه می‌کوشد از محدودیت‌های وجودی خود فراتر رود و پا در وادی اختیار بگذارد. این تفاوت نشان می‌دهد که نافرمانی از کنشی اسطوره‌ای و جمع‌محور در پرومتهوس، به کنشی فردی و وجودی در فاوست تحول یافته است.

نافرمانی فاوست از قدرت الهی ناشی از ناتوانی در رسیدن به حقیقت است. برای او، محدودیت‌های بشری به یک مانع بزرگ تبدیل می‌شود. فاوست به دنبال کشف حقیقت مطلق و دستیابی به یک فهم کامل از جهان است. در این جستجو، او به جای دنبال کردن راه‌های اخلاقی و اصول الهی، نیروی تاریک را به‌عنوان نیرویی که می‌تواند او را از محدودیت‌های انسانی رها کند، انتخاب می‌کند. فاوست به دنبال این است که از قیود انسانی فراتر رود و در نهایت به توانمندی‌های نامحدود دست یابد. در واقع، نافرمانی فاوست از قدرت الهی، یک تلاش برای فراتر رفتن از حدود بشری است، نه به دلیل میل به قدرت برای خود، بلکه به دلیل جستجوی بی‌پایان او برای کشف واقعیت‌های نهایی جهان. این سرپیچی به‌نوعی فراتر رفتن از محدودیت‌ها است.

در داستان پرومتهوس، او با دیدگاه و انگیزه‌های کاملاً متفاوتی از فاوست نافرمانی می‌کند. پرومتهوس که خود یکی از تیتان‌های یونانی است، وقتی می‌بیند انسان‌ها از آتش محرومند و قادر به پیشرفت نیستند، احساس می‌کند که مسئولیت اخلاقی دارد که به بشریت کمک کند. برای پرومتهوس،

سرپیچی از دستورات زئوس (خدای بزرگ یونان) نه برای رسیدن به قدرت و دانش بیشتر، بلکه به دلیل دلسوزی برای انسان‌ها است. پرومتهوس به انسان‌ها آتش می‌دهد تا از آن برای پیشرفت تمدن و رشد بهره ببرند. سرپیچی او بیشتر از سر احساس مسئولیت اجتماعی و اخلاقی است تا انگیزه‌های فردی برای کسب قدرت شخصی. در این داستان، نافرمانی پرومتهوس فداکارانه است. او بدون استفاده از نیروهای تاریک و شر، تنها با نیروی درونی و با خودآگاهی اخلاقی تصمیم می‌گیرد آتش را از خدایان بگیرد و به انسان‌ها بدهد. این سرپیچی بر اساس مفهوم خیرخواهی و عشق به بشریت شکل می‌گیرد. پرومتهوس به جای استفاده از قدرت‌های شیطانی یا ماوراءطبیعی، به‌طور مستقیم از آتش استفاده می‌کند تا فرصت پیشرفت را برای انسان‌ها فراهم کند و حاضر می‌شود عواقب این تصمیم را نیز آگاهانه بپذیرد.

تحلیل فاوست و پرومتهوس در پرتو نظریات نیچه

فاوست

در فلسفه نیچه، یکی از مفاهیم کلیدی اراده به قدرت است. این مفهوم به تلاش بی‌پایان انسان برای غلبه بر محدودیت‌های درونی و بیرونی خود اشاره دارد. نیچه معتقد است که هر موجود زنده‌ای در تلاش است تا بیشترین قدرت ممکن را کسب کند، نه فقط برای تسلط بر دیگران، بلکه برای تحقق کامل خود و پتانسیل‌های نهفته‌اش. این مفهوم به معنای توسعه و تکامل فردی، عبور از مرزهای محدودکننده، و به‌طور کلی تحقق بالاترین شکل از انسان بودن است.

فاوست در داستان خود دقیقاً این ویژگی را به نمایش می‌گذارد. او برای دستیابی به حقیقت و قدرت، از هیچ تلاشی فروگذار نمی‌کند، حتی اگر این تلاش به معنای تسلیم شدن در برابر نیروهای تاریک باشد. در این معامله با مفیستوفلس، فاوست به‌طور مستقیم به دنبال قدرت و دانش بیشتر است تا بتواند بر محدودیت‌های انسانی غلبه کند. نیچه، این خواسته فاوست برای تسلط بر خود و بر جهان را همان اراده به قدرت می‌داند که به‌طور طبیعی در انسان‌ها وجود دارد اگرچه باید کنترل شود. در عین حال، نیچه می‌گوید که انسان باید این اراده را آزادانه به کار گیرد و برای تحقق خود از تمام ظرفیت‌های درونی‌اش استفاده کند، البته قدرت تشخیص این مرز ظریف و تصمیم درست، به دانش و تجربه نیاز دارد. فاوست که در جستجوی قدرت و تعالی است، دقیقاً در این مسیر گام برمی‌دارد.

یکی دیگر از مفاهیم مهم در تحلیل نیچه، نیهیلیسم است. نیهیلیسم به معنای احساس بی‌معنایی و فقدان هدف در جهان است. این بحران در فلسفه نیچه نتیجه‌ی زوال ارزش‌های اخلاقی و دینی است که در دنیای مدرن ممکن است برای کسی اتفاق بیفتد.

در داستان فاوست، فاوست در ابتدا با بحران نیهیلیسم مواجه است. او در جستجوی معنا و حقیقت است، اما به دلیل محدودیت‌های انسانی و نبود معیارهای ثابت برای سنجش حقیقت، به بن‌بست می‌رسد. فاوست بخاطر احساس پوچی و بی‌هدف بودن دست به معامله با مفیستوفلس می‌زند، زیرا این معامله به او اجازه می‌دهد تا از این بی‌معنایی عبور کند. نیچه به‌ویژه در "چنین گفت زرتشت" این بحران را توضیح می‌دهد و می‌گوید که انسان باید از نیهیلیسم عبور کند تا به یک نوع معنای شخصی و خودآگاهی دست یابد. فاوست این گذار را انجام می‌دهد، چرا که به‌طور مداوم به دنبال تحقق قدرت اراده و تعالی است و نمی‌خواهد تسلیم بی‌معنایی جهان شود.

یکی از ویژگی‌های بارز شخصیت فاوست در داستان گوته، جستجوی او برای فردیت و رهایی از قیود اجتماعی است. فاوست نمی‌خواهد در چارچوب‌های سنتی محدود بماند و به دنبال یافتن مسیر خود و حقیقتی شخصی است. این ویژگی فاوست دقیقاً هم‌خوان با فلسفه نیچه است که بر اهمیت فردیت و آزادی از قیود اجتماعی تأکید می‌کند. نیچه می‌گوید که انسان باید از آن دسته از هنجارها و ارزش‌های اجتماعی که به‌طور سنتی به او تحمیل شده‌اند و ممکن است دیگر جایی در زندگی مدرن نداشته باشند و یا دیگر کمکی به رشد او نکنند، عبور کند تا به تمامیت و شکوفایی دست یابد. فاوست نیز به زعم خود، در طول داستان، به‌طور مستمر از این قیود عبور می‌کند.

پرومتئوس

نیچه در تحلیل شخصیت‌های مختلف به‌ویژه شخصیت‌های اساطیری، بیشتر به ویژگی‌هایی توجه می‌کند که آن‌ها را در برابر قدرت‌ها قرار می‌دهد. پرومتئوس دقیقاً چنین شخصیتی است. او علیه خدایان یونانی که در اساطیر قدیم، نماد قدرت و تسلط بر سرنوشت بشر بوده‌اند، اقدام می‌کند. پرومتئوس، با دزدیدن آتش از خدایان و دادن آن به انسان‌ها، عملاً به بشر قدرت می‌دهد تا خود را از ناآگاهی بی‌پایان‌های رهایی بخشند. نیچه این مقاومت پرومتئوس را تحسین می‌کند و آن را نماد "اراده به قدرت" می‌داند. او معتقد است که هر فردی باید اول بخواهد که خود را تحقق دهد. در فلسفه نیچه، خودآگاهی یکی از ارکان اصلی تحقق «اراده به قدرت» است. انسان‌ها باید خود را بشناسند، خواسته‌ها و آرزوهای خود را از صمیم قلب درک کنند، و تنها در این صورت می‌توانند به یک زندگی غنی‌تر و پرمعناتر دست یابند. پرومتئوس به‌طور سمبلیک نمایانگر همین خودآگاهی است. او با این چالش و دادن آگاهی به انسان‌ها از طریق آتش، خود را از یکی از محدودیت‌ها آزاد می‌کند. این نوع خودآگاهی نه تنها به معنای شناخت فرد از خود است، بلکه شامل شناخت دقیق‌تری از دنیای بیرونی و قوانین آن نیز می‌شود. پرومتئوس در این راستا دقیقاً فردی است که به‌واسطه آگاهی و قدرتی که به انسان‌ها می‌دهد، در پی اصلاح است.

آتش در اساطیر پرومتئوس یک نماد مهم است که او آن را از خدایان می‌گیرد و به انسان‌ها می‌دهد. از دیدگاه نیچه، آتش می‌تواند نماد آگاهی، دانش و قدرت باشد، که تمامی این‌ها بخشی از مفهوم «اراده به قدرت» او هستند. آتش به بشر این امکان را می‌دهد که از تاریکی و نادانی رها شود و قدرت و دانش را در اختیار بگیرد. نیچه به این موضوع اشاره می‌کند که برای دستیابی به سطح بالاتری از قدرت و اراده، انسان باید به‌طور دائم به جستجوی حقیقت و دانش بپردازد، همانطور که پرومتئوس با دادن آتش به انسان‌ها، آن‌ها را از محدودیت‌های موجود در دنیای پیش از خودآگاهی رها می‌کند. آتش در اینجا نه تنها یک عنصر فیزیکی، بلکه به معنای «انقلاب درونی» است. انسان با این آتش، از «جهل» موجود آزاد می‌شود و وارد مرحله‌ای از آگاهی می‌شود که به او اجازه می‌دهد تا به دنیا و خود نگاهی جدید بیندازد. این دقیقاً همان ایده‌ای است که نیچه در مورد رشد فردی و تعالی انسان مطرح می‌کند. او می‌خواهد انسان از جهل آزاد شود و به جستجو برای حقیقت ادامه دهد.

در فلسفه نیچه، رنج جزئی از فرایند رشد فردی است. نیچه هیچگاه رنج را به‌عنوان یک مسئله منفی نمی‌بیند. بلکه رنج را یکی از ابزارهای ضروری برای تکامل فردی و تحقق اراده به قدرت می‌داند. پرومتئوس، در اسطوره‌ها، با مجازات‌های سنگینی روبه‌رو می‌شود، چرا که از قوانین خدایان سرپیچی کرده و به بشریت آتش می‌دهد. این مجازات‌های ابدی به نوعی، نمایانگر همان رنجی است که نیچه آن را بخشی ضروری از فرایند تحقق خود می‌داند. از نظر نیچه بشر نباید از رنج فرار کند، بلکه او باید با آن مواجه شود و از آن به نفع خود استفاده کند. در اینجا پرومتئوس نمونه‌ای عالی از انسانی است که برای تحقق بزرگ‌ترین اهداف (آگاهی و قدرت انسان‌ها) حاضر است بزرگ‌ترین هزینه‌ها را بپردازد. این همان چیزی است که نیچه در فلسفه‌اش به آن اشاره می‌کند؛ هیچ چیز بدون رنج به دست نمی‌آید و هیچ تحول بزرگی بدون چالش‌های عظیم رخ نمی‌دهد. نیچه، در مقایسه با فلسفه‌های اخلاقی که فرد را به‌عنوان جزئی از یک کل بزرگتر می‌بینند، به فردیت و استقلال تأکید می‌کند. پرومتئوس نیز دقیقاً دارای چنین فردیتی است. او تصمیم می‌گیرد که به بشریت کمک کند، حتی اگر این کمک، او را در برابر خدایان المپ قرار دهد. این عمل او برای نیچه، نمایشی از فردیت است؛ فردی که به‌طور آگاهانه تصمیم می‌گیرد که مسیری را طی کند. برای نیچه، پرومتئوس در واقع تجسم همین "فردیت" است.

در فلسفه نیچه، نیهیلیسم به معنای فقدان ارزش‌های ثابت و جهان‌شمول، یک بحران است، اما در عین حال فرصتی برای رشد و بازآفرینی نیز هست. پرومتئوس در این چارچوب به‌عنوان یک نماد از مقاومت در برابر نیهیلیسم و پذیرش مسئولیت برای تغییر دنیا دیده می‌شود. پرومتئوس با دادن آتش

به انسان‌ها، به‌طور سمبلیک به آن‌ها قدرت آگاهی و رشد را می‌دهد. نیچه این اقدام را به‌عنوان گامی به‌سوی رهایی از نیهیلیسم و ایجاد ارزش‌های جدید می‌بیند. از نظر نیچه، پرومتهوس نشان می‌دهد که در شرایط بی‌معنایی، انسان‌ها باید از رنج و بحران برای بازسازی جهان استفاده کنند. از دیگر ابعاد مهم پرومتهوس که نیچه به آن اشاره می‌کند، فداکاری او برای بشریت است. در اساطیر، پرومتهوس نه تنها از خدایان سرپیچی می‌کند، بلکه برای هدیه دادن آتش به انسان‌ها باید عذاب ابدی را تحمل کند. این فداکاری برای نیچه نمایانگر یک حقیقت بزرگ است؛ در راه رشد و آگاهی، انسان باید آماده پذیرش رنج، فداکاری و مسئولیت عواقب تصمیماتش باشد.

تفاوت در بازنمایی قدرت الهی و مجازات

قدرت الهی (زنوس) در اسطوره پرومتهوس، چهره‌ای مجازات‌گر و انتقام‌جو دارد و واکنش آن به نافرمانی، مجازاتی سخت و ابدی است. این مجازات تثبیت‌کننده مرز الهی و انسانی است. در فاوست، قدرت الهی واکنشی انعطاف‌پذیرتر دارد و امکان تجربه و خطا را فراهم می‌کند و حتی رستگاری و بازگشت پس از نافرمانی را ممکن می‌داند. مجازات در فاوست نه قطعی و نهایی، بلکه فرایندی تربیتی و وجودی است که انسان را به سوی خودآگاهی سوق می‌دهد. فاوست و پرومتهوس، هر یک به شیوه‌ای کاملاً آگاهانه، از مرزهای ترس عبور می‌کنند. این تفاوت بازتاب‌دهنده تحول نگاه بشر امروزی و دنیای مدرن به امر متعالی و رابطه انسان با آن، در مقایسه با گذشته است.

وجوه مشترک نافرمانی

با وجود تفاوت‌های بنیادین، هر دو متن در یک نقطه مشترک‌اند: نافرمانی به عنوان شرط امکان انسان‌بودن و اختیار. در هر دو روایت، انسان از خلال نافرمانی، با رنج، مسئولیت و در نهایت آگاهی مواجه می‌شود و هویت خود را در این چالش باز می‌یابد. نافرمانی نه صرفاً یک کنش منفی، بلکه نیرویی در شکل‌گیری تاریخ، فرهنگ، هویت و خودآگاهی انسانی بوده است. این تحلیل تطبیقی نشان می‌دهد که پرومتهوس و فاوست علی‌رغم فاصله تاریخی و فکری، دو روی یک سکه و دو چهره از یک الگوی انسان‌شناختی‌اند: انسان برای تبدیل شدن به موجودی آگاه، مسئول و رشدیافته، ناگزیر از سر گذراندن این تجربه‌ها، چالش‌ها و رنج‌هاست.

برای انسان‌هایی که در جستجوی تعالی هستند، هیچ چیز رایگان نیست و باید بهای آن داده شود. رنج، درد و حتی مجازات، جزئی ضروری از فرآیند تکامل انسان است. این که پرومتهوس حاضر است برای خیر بشر، عذاب بی‌پایانی را بپذیرد و یا فاوست برای رسیدن به دانش و معرفت حاضر است از خطر بگذرد، نمادی از این واقعیت است که برای دست یافتن به تحقق فردی، باید رنج‌های عظیم را آگاهانه بپذیرد.

اگر بخواهیم آنچه میان فاوست و پرومتهوس به‌طور مشترک جریان دارد را در یک جمله خلاصه کنیم، شاید بتوان گفت؛ این دو شخصیت در دو بستر کاملاً متفاوت، اما با نیرویی یکسان، در جستجوی چیزی هستند که بیرون از محدوده‌های تعریف‌شده برای انسان قرار دارد. هر دو به‌نوعی از آنچه «مجاز» است عبور می‌کنند؛ نه برای نفی نظم، بلکه برای رسیدن به معنا. در این مسیر، آنان با تاریکی، با رنج، با شک و حتی با ویرانی روبه‌رو می‌شوند. اما مسئله این نیست که در پایان آیا پیروز می‌شوند یا شکست می‌خورند. مسئله این است که انتخاب کرده‌اند و تاوان انتخابشان را هم، آگاهانه پرداخته‌اند.

فاوست با میل سیری‌ناپذیر به دانایی، خود را در دل تجربه‌هایی پرمخاطره می‌اندازد؛ او می‌داند که مسیرش بی‌خطر نیست، پرومتهوس نیز، در اوج تسلط خدایان، آتش را به انسان می‌بخشد و با این عمل، خود را درگیر سرنوشتی شوم و ابدی می‌سازد، او این سرنوشت را برمی‌گزیند، نه از روی سادگی، که از سر احساس مسئولیت نسبت به آینده انسان.

نتایج انسان‌شناختی نافرمانی در پرومتئوس و فاوست

نافرمانی از قدرت الهی در اسطوره پرومتئوس و فاوست گوته، در سطحی عمیق‌تر بازتاب‌دهنده تحولی بنیادین در تلقی از ماهیت انسان است. این نافرمانی‌ها نه صرفاً "کنش‌هایی اخلاقی یا الهیاتی، بلکه نشانه‌هایی از گذار انسان از وضعیت انفعالی به سوژه‌ای خودآگاه، مسئول و تاریخ‌ساز هستند. در هر دو متن، انسان در لحظه نافرمانی، از محدوده تعریف‌شده توسط قدرت الهی عبور می‌کند و وارد قلمرو انتخاب، اختیار، تجربه، مسئولیت و پذیرش عواقب آن انتخاب‌ها می‌شود؛ قلمرویی که اساس انسان‌شناسی مدرن را شکل می‌دهد.

در اسطوره پرومتئوس، نافرمانی به تولد انسانی مسئولیت‌پذیر و رشدیافته می‌انجامد. انسان با دریافت آتش، نه تنها ابزار زیست، بلکه امکان اندیشیدن، تولید معنا و ساخت جهان را به دست می‌آورد. در این چارچوب، انسان‌شناسی اسطوره‌ای بر این فرض استوار است که تخطی از قدرت الهی و رنج و مجازات متعاقب آن، بهای ورود به عرصه آگاهی، تشخیص و تصمیم درست، مسئولیت و رشد است.

در فاوست گوته، این الگوی انسان‌شناختی به سطحی پیچیده‌تر و درونی‌تر منتقل می‌شود. نافرمانی فاوست، بازتاب بحران هویت انسان مدرن است؛ انسانی که هویت خود را در تجربه، شک و آزمون بازتعریف می‌کند. در اینجا، نافرمانی به فرایندی درونی بدل می‌شود که از خلال آن، انسان به محدودیت‌های خود آگاه می‌شود و معنای بودن خویش را بازسازی می‌کند. انسان‌شناسی فاوست، انسان را موجودی "در حال شدن" می‌داند که هویت او نه ثابت، بلکه نتیجه کنش‌ها و انتخاب‌هایش و همواره در حال تحول و تغییر است.

بدین ترتیب، هر دو متن نافرمانی را به عنوان نیرویی سازنده در شکل‌گیری انسان معرفی می‌کنند؛ نیرویی که اگرچه با رنج، مجازات و خطر همراه است، اما شرط اختیار، خودآگاهی، مسئولیت و رشد محسوب می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با رویکردی تطبیقی و با تأکید بر انسان‌شناسی ادبی، به بررسی بازنمایی نافرمانی از قدرت الهی در اسطوره پرومتئوس و فاوست گوته پرداخته و نشان داد که نافرمانی در هر دو متن، فراتر از یک کنش اخلاقی یا الهیاتی، نقش بنیادین در تعریف ماهیت انسان ایفا می‌کند. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که نافرمانی در این دو روایت، به عنوان لحظه‌ای تعیین‌کننده در گذار انسان از انفعال به خودآگاهی و از وابستگی به مسئولیت قابل تفسیر است. در خوانش مدرن، این نافرمانی به انتقال بار مشروعیت از امر قدسی به انسان می‌انجامد و بحران معنا را به یکی از ویژگی‌های بنیادین وضعیت انسانی بدل می‌کند. (نیچه، ۱۳۹۰؛ بلومبرگ، ۱۹۸۳).

نیچه نافرمانی را شرط امکان خودآفرینی و پذیرش مسئولیت هستی خویش می‌داند (نیچه، ۱۸۸۳). در اسطوره پرومتئوس، نافرمانی به منزله کنشی تمدن‌ساز و انسان‌محور بازنمایی می‌شود که به تولد انسان مسئول، رشدیافته و تاریخ‌مند می‌انجامد. پرومتئوس با عبور از مرزهای قدرت الهی و دادن آتش به انسان، امکان آگاهی، خرد و پیشرفت را برای انسان فراهم می‌کند و نشان می‌دهد که انسان بودن یعنی «امکان تخطی از حدود و مشاهده نتیجه و عواقب آن» وجود دارد. از منظر انسان‌شناختی، این روایت بر آن دلالت دارد که رنج و مجازات نه نشانه شکست، بلکه بهای رشد و تکامل انسان است.

در مقابل، فاوست گوته بازتاب‌دهنده انسان مدرن است، انسانی که نافرمانی را نه در سطح کیهانی، بلکه در ساحت درونی و وجودی تجربه می‌کند. نافرمانی فاوست حاصل بحران معنا، نارضایتی از دانش سنتی و میل به تجربه کردن زندگی است. در این اثر، نافرمانی به فرایندی پویا تبدیل می‌شود

که از خلال آن انسان به محدودیت‌های خود آگاه می‌شود و هویت خویش را در مسیر انتخاب، خطا و مسئولیت بازتعریف می‌کند. بدین ترتیب، انسان‌شناسی فاوستی بر مفهوم «انسان در حال شدن» استوار است؛ انسانی که کمال او در تجربه و بازانندیشی مداوم نهفته است.

تحلیل تطبیقی این دو متن نشان داد که اگرچه نافرمانی در بافت‌های تاریخی و فکری متفاوتی بازنمایی شده است، اما در هر دو روایت، امکان نافرمانی شرط انسان‌بودن تلقی می‌شود. این پژوهش با برجسته‌سازی این نکته، نشان می‌دهد که تحول مفهوم نافرمانی، هم‌زمان با تحول نگرش بشر رخ داده است؛ از انسان اسطوره‌ای که با نافرمانی تاریخ را آغاز می‌کند و عواقبش را می‌بیند تا انسان مدرن که با نافرمانی و عواقبش، معنا را بازمی‌سازد و به تکامل می‌رسد. هم پرومئوس و هم فاوست از طریق زبان، اسطوره و کنش نمادین، مرزهای مقرر را درمی‌نوردند و جهانی تازه از معنا می‌آفرینند. نافرمانی در این معنا، نه امری صرفاً سلبی، بلکه شرط امکان شکل‌گیری جهان انسانی است..

در پرتو تحلیلهای ایلیاده (۱۹۵۹)، می‌توان پرومئوس را تجسم اسطوره‌ای کنشی دانست که از طریق رنج، انسان را وارد نظامی تازه از معنا می‌کند. نافرمانی از قدرت الهی در پرومئوس و فاوست، نه نفی امر قدسی، بلکه تلاشی برای تعریف مجدد نسبت انسان با امر متعالی است که اتفاقاً "این بار با اختیار آن را پذیرفته است. این خوانش انسان‌شناختی، امکان درک عمیق‌تری از پیوند میان اسطوره، ادبیات و هویت انسانی فراهم می‌آورد و نشان می‌دهد که انسان، از اسطوره تا مدرنیته، همواره در افق پرسش، خطا، به چالش کشیدن، رنج و مسئولیت شکل گرفته است. نافرمانی از قدرت الهی در اسطوره پرومئوس را می‌توان کنشی نمادین دانست که از خلال آن، انسان وارد افق تازه‌ای از معنا و خودآگاهی می‌شود (11-14).

در نهایت می‌توان گفت این پژوهش می‌تواند زمینه‌ساز مطالعات بعدی در حوزه انسان‌شناسی ادبی و فلسفی، اسطوره‌شناسی تطبیقی و بازخوانی متون کلاسیک در پرتو مسائل انسان معاصر باشد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

موازین اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

References

1. Goethe JWv, Greenberg M. Faust. Oxford: Oxford University Press; 2000 2000.
2. Blumenberg H. The Legitimacy of the Modern Age. Cambridge, MA: MIT Press; 1983 1983.
3. Blumenberg H. Work on Myth. Cambridge, MA: MIT Press; 1985 1985.
4. Ricoeur P. The Symbolism of Evil. Boston: Beacon Press; 1970 1970.
5. Ricoeur P. The Conflict of Interpretations. Evanston: Northwestern University Press; 1970 1970.
6. Nietzsche F. The Birth of Tragedy: Vintage; 1967 1967.
7. Nietzsche F. On the Genealogy of Morals. New York: Vintage; 1967 1967.
8. Nietzsche F. Beyond Good and Evil. New York: Vintage; 1968 1968.
9. Nietzsche F. The Will to Power. New York: Vintage; 1968 1968.
10. Nietzsche F. Thus Spoke Zarathustra. Oxford: Oxford University Press; 2006 2006.

11. Eliade M. The Myth of the Eternal Return: Cosmos and History: Princeton University Press; 1959 1959.
12. Eliade M. Myth, Dream, Mystery. Tehran: Nashr-e Markaz; 2009 2009.
13. Cassirer E. The Philosophy of Symbolic Forms, Vol. 2: Mythical Thought. New Haven: Yale University Press; 1955 1955.
14. Cassirer E. Language and Myth. New York: Dover; 1955 1955.
15. Jung CG. Psychology and Religion. New Haven: Yale University Press; 1938 1938.
16. Jung CG. Man and His Symbols. New York: Doubleday; 1968 1968.
17. Jung CG. The Archetypes and the Collective Unconscious. 2nd ed. Princeton: Princeton University Press; 1969 1969.
18. Heidegger M. Being and Time. New York: Harper & Row; 1962 1962.
19. Sartre JP. Being and Nothingness. New York: Philosophical Library; 1956 1956.
20. Sartre JP. Existentialism Is a Humanism. New Haven: Yale University Press; 2007 2007.